

Bándi Gyula

Adalékok az Alkotmánybíróság környezetvédelmi üzenetéhez – A múlt és a jövő összekapcsolása

Az ünnepi kötet műfaja némileg eltér a hagyományos tudományos írásoktól. Tudományosan értékelhetőnek kell lennie az abban megjelent írásoknak, ugyanakkor nem zárható ki az sem, hogy kevéske személyes elem, a kötet ünnepeltjére a közvetlen szakmaiságon túl irányuló gondolat is helyt kapjon. Attilát bizony jó néhány évtizede ismerem. Tudományos érdeklődését és annak eredményeit – az MTMT szerint¹ több mint 300 írás – nem tisztem értékelni, azt nyilván megteszik a jogtörténet művelői. Azt azonban ki kell emelni, mennyire nagy szerepet vállal a történelem, a jogtörténet népszerűsítésében, akár televízión és rádión keresztül, akár személyesen számos előadásban, célul tűzve ki, hogy az érdeklődők hiteles képet kapjanak a közelmúlt vagy a távolabbi múlt eseményeiről. Ezért minden tiszteletet megérdemel. Egy még személyesebb kapcsolatot emelnék ki másodjára: a történelem és a zene sajátos összekapcsolásának felelevenítését, a zeneszalón műfaját felhasználva. Mindenképpen meg kell nevezni a művész partnert is: Szilasi Alex zongoraművészt. A szalon Pázmány Szalonként indult, az én dékánságom alatt, és éveken át kitartott, még egy csodálatos zongorával is gazdagítva dísztermünket. Aztán Attila szakmai súlypontjának változásával Ludovika Zeneszalonnként él tovább. Ennek a csodálatos műfajnak a tulajdonképpeni megteremtése is az ünnepelt elévülhetetlen érdeme.

Úgy tartottam helyesnek, hogy mielőtt Horváth Attila tiszteletére írott rövid tanulmányomat prezentálnám a következőkben köszöntésképpen, a fenti gondolatokkal is tisztelegjek széles körű érdeklődése és műveltsége előtt.

¹ Lásd: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors10019450>.

Az alkotmánybíróági értelmezés a környezet védelme tárgyában 2016 után

Horváth Attila 2016 végén lett alkotmánybíró, így indokolt, hogy nem az AB ilyen irányú aktivitását mutassam be általában, hanem arra az időszakra fókuszáljak, amely az ő alkotmánybírói tevékenységéhez is köthető. Ennek ellenére az első érdemi határozat e téren mégis figyelmet érdemel, legalább pár mondat erejéig, hiszen ebből fakadnak a továbbiak. Az egészséges környezethez való jog értelmezését az Alkotmánybíróság az alaphatározatként értékelhető 28/1994. (V. 20.) AB határozatban kezdte meg. Részletesen elemezve az egészséges környezethez való jogot megállapította, hogy az elsősorban *önállósult és önmagában vett intézményvédelem*, azaz olyan sajátos *alapjog*, amelynek az objektív, intézményvédelmi oldala túlnyomó és meghatározó. E jog sajátosságai folytán mindazokat a feladatokat, amelyeket másutt alanyi jogok védelmével teljesít az állam, itt törvényi és szervezeti garanciák nyújtásával kell ellátnia. Az állam kötelességeinek magukban kell foglalniuk az élet természeti alapjainak védelmét, és ki kell terjedniük a véges javakkal való gazdálkodás intézményeinek kiépítésére. Figyelemmel arra, hogy a környezet nem kimeríthetetlen, illetve az abban okozott károk véges javakat pusztítanak, továbbá az ember sok esetben visszafordíthatatlan folyamatokat indít meg, az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint az egészséges környezethez való jog védelmének eszközei között *a megelőzésnek elsőbbsége van*, tehát elvárás az is, hogy az állam a preventív védelmi szabályoktól ne lépjen vissza a szankciókkal biztosított védelem felé. Ezzel együtt megjelent *a visszalépés tilalma* mint zsinórmérték.²

Nem elemezve tovább az Alaptörvényig tartó AB-gyakorlatot, rátérünk a 2012 utáni időszakra, amely részben megőrizte a korábbi alkotmányos alapokat (XX.³ és XXI.⁴ cikkében), részben továbbfejlesztette azokat, kiváltképpen a P) cikkben. Maga a *Nemzeti hitvallás* is három téren ad újat: a nemzeti örökség kérdésében, a jövő generációkért érzett felelősség terén, valamint az emberi méltóság beemelésével. Ugyancsak itt találunk arra a mondatra, amely valójában kiemelt értelmet ad jelen írás címének is: „Alaptörvényünk jogrendünk alapja, szövetség: szerződés a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között.” Az *Alaptörvény P) cikk (1) bekezdése* értelmében:

² Ez az összegzés, illetve a 2022 végéig terjedő időszak áttekintése egyebek között megtalálható: BÁNDI 2022: III. fejezet 5. cím; valamint számos más munkában, például SZABÓ 2022 vagy SULYOK 2021.

³ Ahol a környezetvédelem nélkülözhetetleneszköz-szerepe mutatkozik meg, a testi és a lelki egészség megvalósításának szolgálatában.

⁴ Amelynek (1) bekezdése követi a korábbi, 18. §-t: „Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.”

„[A] természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.”

A közös örökség és a közös felelősség így szoros egységben jelenik meg, alkalmat adva az Alkotmánybíróságnak az értelmezésre.

Az Alaptörvény tehát megőrzött és fejlesztett egyben, és a fejlesztés új utakat mutatott: fenntarthatóság, a jövő nemzedékek érdekei, a közös örökség gondolata. És majd látni fogjuk, hogy az ismét beinduló alkotmánybírósági gépezet még ezen túl is látott olyan elemeket, amelyek visszavezethetők az Alaptörvényre vagy annak szellemiségére.

Noha még 2016 előtt járunk, a teljes kép felvázolása érdekében mindenképpen szólni kell a 16/2015. (VI. 5.) AB határozatról, amelyben *az Alkotmánybíróság összefoglalta az egészséges környezethez való jog addigi alkotmánybírósági értelmezési kereteit*, kiemelve, hogy ezen alapjog objektív intézményvédelmi oldala válik túlsúlyossá, és a természetvédelem jogszabályokkal biztosított szintjét az állam nem csökkentheti, kivéve, ha ez más alkotmányos jog vagy érték érvényesítéséhez elkerülhetetlen, de a védelmi szint csökkentésének mértéke az elérni kívánt célhoz képest ekkor sem lehet aránytalan. A változások iránya kapcsán kiemelte a határozat:

„[91] [...] az Alaptörvény nem csupán megőrizte az egészséges környezethez való alkotmányos alapjog védettségi szintjét, hanem az Alkotmányhoz képest e tárgykorben lényegesen bővebb rendelkezéseket is tartalmaz. Az Alaptörvény ezáltal az Alkotmány és az Alkotmánybíróság környezetvédelmi értékrendjét és szemléletét tovább is fejlesztette. Az alaptörvényi rendelkezéseknek a mai körülmények közötti értelmezése, tartalmi kifejtése az Alkotmánybíróság feladata.”

Valójában tehát az AB – két-három év hezitálást követően – folytatni kívánta az előzőekben már egyértelmű környezetvédelmi aktivitást, és ez a hivatkozás mintegy előrevetíti a következőket. Különösen figyelemre méltó, hogy ezen értelmezésnek az is következménye, hogy *az Alkotmánybíróság korábbi értelmezései teljes egészében alkalmazandók a kérdéses jogok tekintetében*, különösen a megelőzés és az elővigyázatosság elsőbbsége, az állam intézményvédelmi kötelezettsége, a visszalépés tilalma.

A P) cikk (1) bekezdése jelentős előrelépést tartalmaz tehát a *kötelezeti kör* vonatkozásában:

„[92] [...] amíg az Alkotmány alapján a környezetvédelemben csak az állami kötelezettségek voltak hangsúlyosak, addig az Alaptörvény mindenki – így a civil társadalom és minden egyes állampolgár – kötelezettségéről is beszél.”

A kötelezettség ugyanakkor nem lehet teljesen azonos az egyes jogalanyok vonatkozásában – de ebben majd a későbbi határozatok adnak eligazítást.

Ugyanezen határozatnál maradva *a jogtörténet fontosságára figyelemmel* mindenképpen figyelemre méltóak a 68–86. közötti pontok, megalapozva a fenti értékelést, röviden végigjárva azt az utat, amelyen eljutottunk odáig, hogy ma van mire visszahivatkozni. Ehhez rövid történeti felvezető kellett, beleértve a korábbi AB-gyakorlat némi összegzését is. Az Alkotmánybíróság mindennek alapján tehát *aláhúzza a történetiség – így az intézménytörténet – fontosságát, valamint a kontinuitás szükségességét*. A történeti és tartalmi rezümé fontos üzenettel zárul:

„[86] Ezek és az azonos, illetve hasonló tartalmú alkotmánybírósági határozatok megszilárdították és pontosították az egészséges környezethez való alkotmányos alapjog tartalmát, az addig elért védelmi szintjét, ugyanakkor hangsúlyozták a gazdaság fejlesztése és a környezeti érdek közötti egyensúly (összhang) fontosságát is.”

Lépünk immár olyan időszakra, amelyben Horváth Attila is aktív részt vállalt! A terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé, hogy minden fontos lépést – határozatot – áttekintsünk, tehát inkább szemezgetek az ott megfogalmazott üzenetek között, időrendi sorrendben haladva.

A visszalépés tilalma az első biztos pont, amelyre a korábbi AB határozatok is alapoztak, nem csoda, hogy ennek pontosítása és a kortárs jogi követelmények közötti elhelyezése történelmi szükségszerűség. A 3104/2017. (V. 8.) AB határozatnak tartalmi kérdése volt annak megállapítása, hogy az egészséges környezethez való jog az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésével együtt megfelelően értelmezve a műemlékek védelmére is kiterjed. Ugyancsak kiemelten szerepel az állam sajátos felelősségének pontosítása:

„[39] *A nemzet közös örökségéért való alkotmányos felelősség* az Alaptörvényben általános és egyetemleges, az egészséges környezethez való joggal kapcsolatos alkotmánybírósági gyakorlat alapján azonban ezen az általános felelősségi körön belül az államot egyfajta primátus, elsőség illeti meg, illetve kötelezi, hiszen e felelősség intézményvédelmi garanciák révén összehangolt érvényesítése, az intézményvédelem megalkotása, korrekciója és érvényesítése közvetlenül és elsődlegesen állami feladat.”

A 3223/2017. (IX. 25.) AB határozat kiemelkedő eleme a visszalépés tilalmának kiterjesztése, hiszen a határozat szerint a visszalépés tilalma az állam környezeti szabályozásra vonatkozó többletkötelezettségeként értékelendő – valójában az állam minimumkötelezettségét jeleníti meg –,⁵ amely

⁵ Lásd erről BÁNDI 2021.

„[28] [...] egyaránt vonatkozik a környezet és természet védelmére vonatkozó anyagi jogi, eljárásjogi és szervezeti szabályozásra, hiszen ezek együttesen biztosíthatják csak az elv maradéktalan, az Alaptörvényből következő érvényesülését”.

Ezt immár sokkal kiterjesztőbb értelmezés követi, az elvi követelmény újabb elemként való kiterjesztése:

„Ahhoz, hogy a visszalépés tilalma maradéktalanul érvényesülhessen, éppen ezért elengedhetetlen egy olyan jogalkotói és jogalkalmazói szemléletmód, mely a rövid távú, gyakran gazdasági szempontú megközelítéssel szemben az érintett életviszonyok sajátosságaiból következő hosszabb távú, gyakran kormányzati ciklusokon is átívelő, folyamatos kodifikációs és tervező tevékenységet érvényesíti.”

A határozat még az egyedi közigazgatási eljárásokra nézve is tartalmazott rendelkezést, kiterjesztve az egyedi döntésekre is a visszalépés tilalmának követelményét ([29]). Ez a határozat volt az első abban, hogy *a visszalépés tilalmát magából az Alaptörvényből vezesse le*, az eddigieknél is erősebbé téve azt.

Az Alkotmánybíróság 28/2017. (X. 25.) AB határozatában természetvédelemmel, pontosabban a Natura 2000-területek védelmével foglalkozott, ezért szükségét látta aláhúzni azt is, hogy a biológiai sokféleség megőrzésének kötelezettsége immár olyan alkotmányos értékké vált a magyar jogrendben, amelyre a jogalkotónak az egyes ágazati politikák körébe tartozó szabályozás megalkotása során is tekintettel kell lennie. A *nemzetközi kötelezettségek* is fokozott figyelmet kaptak, de ugyancsak ki kell emelnünk a biodiverzitás védelmének természetjogi alapjaira történő utalást, ahol az Alkotmánybíróság először hivatkozik Ferenc pápa *Laudato si'* enciklikájára is a [36] pontban. Ami témánk szempontjából külön kiemelendő, az a jövő nemzedékekkel kapcsolatos kötelezettségek tisztázása. A legfontosabb megállapítás:

„[31] 6. [...] A P) cikk (1) bekezdése mintegy hipotetikus örökséggel ruházta fel a jövő nemzedékeket [...]”

Ebből viszont következik, hogy:

„[32] E sajátos örökségkoncepció folytán, a visszalépés tilalmából következően a P) cikkben foglalt állami kötelezettségeket kiüresítené, ha az állam védelmi kötelezettségét a jövő nemzedékek örökségének állapotára való tekintet nélkül – akár a természeti erőforrások leromlott

állapotban való »átadásával« is – teljesíthetné. Az Alaptörvény P) cikkéből tehát a természeti kincsek állapotára vonatkozó, abszolút jellegű, tartalmi zsinórmérték is következik, amely objektív követelményeket támaszt az állam mindenkori tevékenységével szemben.”

Az AB határozatában támaszkodott a kortárs jogirodalom szempontjaira,⁶ amikor kiemelte:

„[33] Az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdése alapján a jelen generációt három fő kötelezettség terheli: a választás lehetőségének megőrzése, a minőség megőrzése és a hozzáférés lehetőségének biztosítása.”⁷

Összekapcsolva a *hipotetikus örökség*, az állami kötelezettségek és a jövő nemzedékek iránti kötelezettségek kérdéseit, fontos következtetést ismétel meg a határozat:

„[34] Ezen alapelvi szintű elvárásoknak a jogalkotó csak akkor tud eleget tenni, ha döntéseinek meghozatala során távlatosan, kormányzati ciklusokon átívelően mérlegel.”

És ha már az államról van szó, arról sem feledkezhetünk meg, hogy *minden követelmény forrása az állam maga*.

„[30] [...] Miközben a természetes és jogi személyektől a hatályos jogszabályi előírások ismeretén és betartásán túlmenően általános jelleggel és kikényszeríthető módon nem várható el, hogy magatartásukat valamely, a jogalkotó által nem konkretizált, absztrakt célhoz igazítsák, addig az állam oldaláról az is elvárható, hogy egyértelműen meghatározza mindazon jogi kötelezettségeket, melyeket mind az államnak, mind pedig a magánfeleknek be kell tartaniuk, egyebek között annak érdekében, hogy az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésében nevesített értékek hatékony védelme érvényesüljön.”

Az Alkotmánybíróság mindezzel összefüggésben utalt az *elővigyázatosság elvére* is:

⁶ Lásd különösen WEISS 1989 vagy 1992.

⁷ Az idézet így folytatódik: „A választás lehetőségének biztosítása azon a megfontoláson alapul, hogy a jövő nemzedékek életfeltételei akkor biztosíthatóak leginkább, ha az átörökölt természeti örökség képes a jövő generációk számára megadni a választás szabadságát problémáik megoldásában ahelyett, hogy a jelenkor döntései kényszerpályára állítanák a későbbi generációkat. A minőség megőrzésének követelménye szerint törekedni kell arra, hogy a természeti környezetet legalább olyan állapotban adjuk át a jövő nemzedékek számára, mint ahogy azt az elmúlt nemzedékektől kaptuk. A természeti erőforrásokhoz való hozzáférés követelménye szerint pedig a jelen nemzedékei mindaddig szabadon hozzáférhetnek a rendelkezésre álló erőforrásokhoz, amíg tiszteletben tartják a jövő generációk méltányos érdekeit.”

„[75] [...] a jogalkotónak az elővigyázatosság elvére is tekintettel kell lennie, melynek értelmében az államnak kell igazolnia azt, hogy a tudományos bizonytalanságra is figyelemmel, a környezet állapotának romlása egy adott intézkedés következményeként bizonyosan nem következik be.”

Ezzel indult el az a folyamat, amelynek hamarosan az lett a következménye, hogy az elővigyázatosság elvét az Alaptörvényből fakadó elvként ismerjék el.

Ez az értelmezési irány aztán tovább folytatódik a 13/2018. (IX. 4.) AB határozatban, amelyik még fokozottabban ügyel a jövő nemzedékek érdekeire, megfejtve természetesen az elővigyázatossággal:

„[14] [...] figyelembe kell venni a jövő nemzedékek életfeltételeinek biztosítását is, az egyes döntések várható hatásainak mérlegelésekor pedig az elővigyázatosság és megelőzés elvének megfelelően, a tudomány mindenkori állásának alapulvételével kell eljárnia.”

Az elővigyázatosság alaptörvényi minősége immár nem kétséges:

„[65] [...] Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése szerinti korlátozást az Alkotmánybíróság a visszalépés tilalmának elvével kapcsolatosan is következetesen érvényesíti, azzal, hogy az elővigyázatosság elvével összhangban a visszalépés tilalmába ütközéshez nem szükséges a környezet állapotának tényleges romlása, hanem már az állapotromlás kockázata is megalapozza a visszalépés tilalma sérelmét [...]”

Ebben a határozatban különösen ismét *hangsúlyos szerepet kapnak a történelmi alapok*, egészen 1885-ig visszamenően ([23]–[27] pont), hivatkozva a kutak létesítésének történetére és az erre irányuló szabályozás szükségességére.

14/2020. (VII. 6.) AB határozatában az Alkotmánybíróság az erdők szerepe kapcsán *a jövő nemzedékek érdekeit még határozottabban jelenítette meg*. A P) cikk (1) bekezdése a természeti és kulturális értékeket ugyanis önmagukért is védeni, illetőleg a jogalanyisággal nem rendelkező jövő generációk számára is megőrizni rendeli, adott esetben akár a jelen generációk (pillanatnyi gazdasági) érdekeivel szemben is.

„[22] Az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdése a public trust környezeti és természeti értékekre vonatkozó koncepciójának alkotmányjogi megfogalmazásán alapul, melynek lényege, hogy az állam a jövő nemzedékek mint kedvezményezettek számára egyfajta bizalmi vagyonkezelőként kezeli a rá bízott természeti és kulturális kincseket, és a jelen generációk számára csak addig a mértékig teszi lehetővé ezen kincsek használatát és hasznosítását, ameddig az a természeti

és kulturális értékeket mint önmagukért is védelemben részesítendő vagyontárgyak hosszú távú fennmaradását nem veszélyezteti. Az államnak ezen kincsek kezelése és az arra vonatkozó szabályozás megalkotása során egyaránt tekintetbe kell vennie a jelen és a jövő generációk érdekeit. A természeti és kulturális erőforrások jövő nemzedékek számára történő megőrzésének magyar Alaptörvényben található szabálya így módon az újonnan kialakult és megszilárdult univerzális szokásjog részének is tekinthető, és kifejezi az alkotmányozó elköteleződését a környezeti, természeti és kulturális értékek fontossága és megőrzése iránt.”

Az érdekek megfelelő súlyozása markánsan jelenik meg:

„[35] [...] A P) cikk (1) bekezdése a természeti és kulturális értékeket ugyanis önmagukért is védeni, illetőleg a jogalanyisággal nem rendelkező jövő generációk számára is megőrizni rendeli, adott esetben akár a jelen generációk (pillanatnyi gazdasági) érdekeivel szemben is.”

Emellett csatasorba álltak a már bevált megfontolások is: megelőzés, elővigyázatosság, szükségesség-arányosság, a visszalépés tilalma.

A 25/2021. (VIII. 11.) AB határozat az épített környezet részét képező műemlékek védelmére vonatkozó állami garanciák meglétét vizsgálta. Következtetése, hogy a kulturális örökség megőrzéséhez fűződő állami kötelezettség fő célja egyrészt a jelenkor számára történő megismerhetővé tétel, másrészt a jövő nemzedékek számára megőrzés. Ezt alapul véve a kulturális örökség fogalmi körébe tartozó elemek vonatkozásában a fenti kötelezettség alapjogi tükröképe valójában „*kultúrához való jogként*” is aposztrofálható.

A kulturális értékek védelmével volt kapcsolatos az 5/2024. (II. 6.) AB határozat is, az úgynevezett „kastélytörvény” ügyében, ahol, noha a kérdés megoldását a nemzeti vagyonnal való felelős gazdálkodás körében keresték, mégsem volt megkerülhető a tényleges alap:

„[37] [...] a jogalkotó feladata a kulturális örökség egyes elemeinek megóvása és fejlesztése körében a nemzeti vagyont érintő átruházás és vagyonkezelés részletszabályainak kialakítása.”

Amikor Horváth Attila – Juhász Imrével karöltve – párhuzamos indokolást fogalmazott meg, sokkal inkább a kérdés *jogtörténeti alapjai, eszmei jelentősége* foglalkoztatta, mintsem egyes formalitások. Hiszen a *nemzet kulturális öröksége* sokkal többet kell hogy jelentsen.

„[83] Egyetértünk a határozat rendelkező részével és az indokolással is. Mindemellett fontosnak tartjuk az Alaptörvény R) cikk (3) bekezdése alapján a történeti alkotmány vonatkozó részének és a Nemzeti hitvallás azon érték kategóriájának említését is, tekintettel azon alaptörvényi

kitételre, amely szerint »[t]iszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét«.

És innen egyenes út vezet a ([84]) Szent Korona javai felé, amiből egyértelmű következtetések fakadnak:

„[85] A történeti alkotmány alapján a Koronajavak a közönséges forgalom tárgyát nem képezheték, s ezáltal kereskedelmi forgalmon kívüli dolgoknak – res extra commercium – minősültek, hiszen elválaszthatatlan egységet képeztek a Szent Koronával [...]»

Majd ennek történelmi fejlődését vázolták fel a 19. századig, és jutottak arra, hogy:

„[89] A Szent Korona javai, mai viszonyaink között, elsősorban a magyar nemzet kulturális örökségének részét képező ingó- és ingatlanvagyonnak feleltethetők meg.”

A legfontosabb következtetés jelentősége megkérdőjelezhetetlen:

„[90] Tekintettel arra, hogy a történeti alkotmány vívmányai, valamint a Nemzeti hitvallás hivatkozott értékkategóriája nemcsak az Alkotmánybíróságot, hanem az Országgyűlést is jogosítják és kötik, a Koronajavak jogfolytonos továbbélése okán, a magyar nemzet kulturális örökségét képező ingó- és ingatlanvagyon kezelése és erre vonatkozó szabályozás megalkotása során figyelemmel kell lenni arra is, hogy ezen vagyontömeg »megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét«.

Az elmúlt korok magyarjai és a jelen, illetve a jövő magyarjai adják az egységes nemzetet, ahol a mai és a következő generációk érdekeinek figyelmen kívül hagyása ezt a kontinuitást súlyosan sérti.

Irodalom- és forrásjegyzék

- BÁNDI Gyula (2021): A visszalépés tilalma, mint minimális környezetvédelmi elvárás. *Közigazgatástudomány*, 1(1), 34–49. Online: <https://doi.org/10.54200/kt.viii.4>
- BÁNDI Gyula szerk. (2022): *Környezetjog*. Budapest: Szent István Társulat.
- SULYOK Katalin (2021): Az egészséges környezethez való jog. In CSINK Lóránt (szerk.): *Alapjogi kommentár az alkotmánybírósági gyakorlat alapján*. Budapest: Novissima, 259–269.
- SZABÓ Marcel (2022): Az egészséges környezethez való jog anyagi jogi és eljárásjogi kérdései az Alkotmánybíróság újabb gyakorlatában. *Acta Humana – Emberi Jogi Közlemények*, 10(2), 77–92. Online: <https://doi.org/10.32566/ah.2022.2.5>
- WEISS, Edith Brown (1989): *In Fairness to Future Generations. International Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity*. New York: Transnational Publishers.
- WEISS, Edith Brown (1992): *In Fairness to Future Generations and Sustainable Development. American University International Law Review*, 8(1), 19–26.